

דף טז

‘בת ישראל שניסת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר’ — מדובר בעבדי צאן ברזל ולא בעבדי מלוג, ולכך יש לעובר חלק בהם, [משא"כ עבדי מלוג — שלהם ואין לעובר חלק בהם, ואם היא אוכלת גם הם אוכלים, ואם אינה אוכלת אף הם אינם אוכלים]. ואף על פי שאמרו לעיל ‘הדין עמה’ ליטול את העבדים שהכניסה ואין הבעל רשאי למכרם, אך כיון שמחוסרים גוביינא והם עומדים כעת באחריות היורשים כדלעיל — עתה הם של היורשים. (רי"ד)

‘זכרים יאכלו — והאיכא עובר? קסבר אין חוששין למיעוטא’ — הלכך כהן שמת והניח בנים זכרים ועבדים, ואשתו מעוברת — סובר רבי שמעון שרשאים העבדים לאכול תרומה, משום שהם קנין הבנים, ואף על פי שיש בהם חלק לעובר, ועובר אינו מאכיל בתרומה, אין לנו לחשוש שיהא העובר זכר-בן-קיימא, כי אולי נקבה היא שאינה יורשת בין הבנים ואין לה קנין בעבדים, ואפילו אם זכר, שמא נפל הוא.

אך כל זה לענין אכילת תרומה, אולם לענין ירושה, אין נותנים לבנים לחלוק את כל נכסי האב על סמך סברא זו, שאם כן, לקתה מדת הדין בכך, שאם ימצא זכר בן קיימא, עלול הוא להפסיד כל חלקו. אלא ודאי מעמידים אפטרופוס לעובר ליטול חלקו. אכן, לתאומים אין לחוש (להשאיר שני חלקים), דמיעוטא דמיעוטא הוא.

ועל כרחנו לחלק בין דין תרומה לדין ירושה, שהרי לחכמים הסוברים אין זכיה לעובר, והעבדים אוכלים בתרומה מחמת הבנים או שאר יורשים, האם נאמר שיוכלו הבנים ליטול בירושתם את חלק העובר? ודאי שלענין דיני הממונות, דנים את דין העובר על סמך העתיד, שיוולד. (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ב שעא)

‘חדא ועוד קאמר, חדא דנקבה נמי פסלה, ועוד שמא ימצא עובר זכר ואין לבנות במקום הבן כלום’ — צריך באור מדוע חילקם לשני טעמים ולא אמר בקצרה נקבות לא יאכלו מפני שהעובר פוסל. ושמא יש לומר שאם העובר נקבה והעבד שייך בשותפות לעובר ולבנות הנולדות, אם אכל כזית אינו לוקה, שהרי חציו קנוי לילוד וכאילו אכל חציו שיעור, אך אם העובר זכר הרי כולו שייך לעובר ולוקה על כזית. [אלא שאפשר שבכל אופן פטור ממלקות משום ‘התראת ספק’. ויש להסתפק לענין חיוב קרן ואשם].

ועוד יש לפרש: חדא דנקבה היא, וכי תימא נעביד תקנתא כדלהלן, לברור חלק אחר לעובר והעבדים יהיו של הנולדים — שמא ימצא עובר זכר ואין לבנות במקום הבן כלום ואי אפשר בתקנתא. (עפ"י הר צבי)

‘ע"ב’ אין חוששין למיעוטא’ —

‘... ולמיעוט לא חיישינן. ומיהו התם דמחצה זכרים ומחצה נקבות הוא ודאי בהכרח, כי כן יסד המלך, מלכו של עולם, לקיום המין. ואם כן, על כרחין הזכרים הנולדים מן המעוברות — מיעוטא נינהו, שהרי מיעוט מפילות, ואין להמלט מזה בשום פנים. אבל כאן...’ (שו"ת הריב"ש ש"עב).

ובארו האחרונים לפי זה שיש כאן גדר של ‘דוב ומיעוט’ ממש ולא מדין ‘ספק ספקא’ [שמא זכר שמא נקבה ואת"ל זכר, שמא אינו בן קיימא], מאחר וזכר ונקבה הם מחצה על מחצה בטבעו של עולם, ולא רק ספק שקול גרידא. ע' שב שמעתא א, יח; פרי יצחק ח"א לב.

ולפי זה מיושב מה שהקשה בהר-צבי (כאן), על פי מה שהוכיח מסוגיתנו שאף ספק שעומד להתברר מצטרף לספק-ספקא — אך לפי האמור אין כאן התר של ספק ספקא. [ולשון ‘ספק ספקא’ שכתב הרוקח (הובא בש"ך יו"ד ר"ס שעא) — צ"ל דלאו בדוקא].

'דעבדינן ליה תקנתא כרב נחמן אמר שמואל דאמר ר"נ אמר שמואל: יתומים שבאו לחלוק בנכסי אביהם, בית דין מעמידין להם אפוטרופוס ובורר להם חלק יפה' — יש שלמדים מכאן שיש כח ביד האפוטרופוס העומד על נכסי יתומים, לחלוק בנכסים גם כשאין בהם דין חלוקה, [ואומר לשכנגדו 'גוד או אגוד' — טול אתה נכס זה ואני אטול נכס אחר, או להפך — כפי בחירתך] כגון כאן, שנוטל קרקע תמורת העבדים.

ודעת הרמ"ה ועוד, שאי אפשר לעשות כן בכל מקום, ורק כאן תקנו כן משום הפסד, שהרי העבדים מנועים מאכילת התרומה [שהיא זולה בדמיה] וייכחשו, לכן תקנו חכמים שיכול האפוטרופוס לברור קרקע תמורת חלק העבדים. והוא הדין לכל מקום שיש הפסד, נותנים רשות לאפוטרופוס לחלוק בדין 'גוד או אגוד'. (ריטב"א, מובא בנמו"י)

'אמר אביי הכא בנכסים מועטים עסקינן וכגון דאיכא בן בהדי בת... — האבני-מלואים הקשה מכאן על דעת הסוברים קנין דרבנן אינו מועיל להחשב כ'שלו' לענין דין תורה. והרי כאן אנו מחשבים את העבדים כקנין כספו של הבת לענין אכילת תרומה.

ויש לדחות, כיון שבלאו הכי דחתה הגמרא אוקימתא זו, יש לומר שלפי הסלקא-דעתין אמנם היה אפשר להעמיד מה שהבת מאכלת העבדים בנכסים מועטים, בתרומה דרבנן, [כשם שמצינו בכמה מקומות בגמרא אוקימתא זו — ע' בגטין נז. ולהלן צ], ומשום כך הגמרא מקשה קושיא עדיפה מזו, שהרי אף מדרבנן לא הקנו נכסים מועטים לבנות אלא זכות מזונות תקנו להם ולא קנין, שהרי יתומים שקדמו ומכרו — ממכרם מכר. (עפ"י שערי ישר ה, ט).

'ספק שהוא בן ט' שנים ויום אחד ספק שאינו... — התוס' (סח. ד"ה רישא) כתבו שהטעם שפוסל בתרומה ואין מעמידים על החזקה לומר שלא היה בן ט' בביאתו והאשה כשרה לאכול בתרומה כשהיתה — כי מדובר שכעת הוא ודאי בן ט' הלכך הורעה החזקה דמעיקרא. (ואעפ"י שמלבד חזקה דמעיקרא שלו, מתוספת חזקת כשרות של האשה — מעמידים בדהשתא. ערש"ש; שערי ישר ב, ד).

יש מי שכתב בבאור דבריהם, שחזקה העומדת ועשויה להשתנות אינה חזקה, והרי הקטן עומד לגדול, הלכך אין מעמידים אותו על חזקתו כל שהורעה החזקה. [אך אם עתה אינו בן ט' ודאי, מעמידים הדבר על חזקתו מפני שאין ריעותא לפנינו]. (עפ"י שו"ת מהרי"ט ח"א יא. מו"מ בדבריו — ע' במחנה אפרים אישות ג; שער המלך אישות ב, יד; מרומי שדה כאן).

ויש מי שחלק וכתב להוכיח שחזקה העשויה להשתנות חזקה טובה היא, אלא באור דברי התוס', שמשום חומרא דתרומה וקדשים אין הולכים אחר חזקה דמעיקרא כל שהמצב ההווה סותר לה, כי בטהרות ובקדשים הולכים אחר שעת מציאנתן. (עפ"י שב שמעתא ג, י-ג).

בנמוקי-יוסף קצת משמע שהיא חומרא שהחמירו חכמים בתרומה, שלא להעמידה על חזקת כשרות. ואולם התוס' הוכיחו שאף בתרומה הולכים אחר חזקה — אך להש"ש ניהא, שכוונת הנמו"י שהחמירו בתרומה שלא להעמיד על חזקה, באופן זה שהורעה החזקה, כמו כאן שכן תשע לפנינו. ועוד יתכן שסובר הנמו"י כיון שידוע שיהא בן ט' והרי אם היה בא אז לפנינו היינו פוסלים, שוב גם עתה יש לנו לפסול. וערש"ש.

באור נוסף לדברי התוס', מה שונה כאן משאר מקומות, שמעדיפים את החזקה דהשתא על פני חזקה דמעיקרא — ע' בשערי ישר ב, ד. עוד בתירוץ קושית התוס' ע' בקרן אורה).

ויש מי שכתב טעם אחר לכך שאין מעמידים על החזקה, שכל כגון זה, שהוא ספק שאפשר לבררו, אינו נחשב 'ספק' ולכך אסור. [וגם אינו מצטרף ל'ספק ספיקא']. (עפ"י הנצי"ב בספרו העמק שאילה קטז, ז ובשו"ת משיב דבר ח"ב נד ובמרומי שדה — ר"ה כט. וע' גם סברא כוז במהרש"א בסוף הפרק.

וכעין זה יש אומרים שאף להרמב"ם שספק תורה לקולא מהתורה, כל שאפשר לברר יש לאסור מהתורה — ע' הלכות בכורות למהרי"ט אלגאזי פ"ד בשם תשובת מהרי"ט; שפת אמת ר"ה ז.

וכענין זה מצינו דעות הסוברות שבספק שאפשר להתברר החמירו אפילו בספק-ספיקא או ברוב. ע' ישועות יעקב אה"ע קעב בשם הקדמונים; פרי יצחק ח"א לב).

דף סח

'רישא פסולי קהל סיפא פסולי כהונה' — הרי"ף גרס להפך [כגרסת ר"ח ותוס'] ומפרש [דלא כרש"י ותוס'], רישא קתני אלו הפסולים לפסול בביאתם את הכהנות מן התרומה, ושוב תני אותם בסיפא לומר שהם פוסלים את כל הקהל מלינשא לכהונה.

(ע"ב) '... דאמר רבי יוסי ברבי חנינא וכל זר זרות אמרתי לך ולא אנינות — דרבי יוסי ברבי חנינא מן זר וכל זר נפקא' — פירוש, וכל זר משמע בין שהוא אונן ובין שאינו אונן אסור, הא כהן, בין אונן בין אינו אונן מותר בתרומה. (מהרש"א).
ומהרש"ל כתב שלא יתכן ללמוד התרומה מיתור 'וכל' ולכן הגיה ומחק המלים 'דרבי יוסי בר' חנינא' אלא רק 'מן זר וכל זר נפקא' — כלומר, בת כהן שנבעלה לאחד מן הפסולים, נתרבתה לפסול מוכל זר.

*

'במקומות שיש קהילות חלוקות בתקנותיהם, ונשא איש מאנשי קהילה אחת, אשה מאנשי קהילה אחרת — אין ספק שהאשה היא נכללת עם בעלה בכל חיובו, דאשתו כגופו בכל הדברים, ונפטרת מקהילת בית אביה. ודבר זה מילתא דפשיטא היא ואין בו ספק, שלא יהיו שנים מסובין על שולחן אחד חלוקין בעיסותיהן, האסור לזה מותר לזה.

והשאלה אינה אלא אם נתאלמנה האשה, אם היא חוזרת לבית אביה כאשר היתה קודם שנשאת, או תשאר עם בית בעלה כאשר היתה קודם שנתאלמנה. ונראה שאם יש לה זרע ממנו, תשאר עם זרעה בכלל חיוביהם ותקנותיהם. ואם אין לה זרע ממנו — תשוב לבית אביה.
ודבר זה נלמד מן התורה ומדברי חז"ל; מן התורה — בת כהן שנשאת לישראל נפסלה מן התרומה. נתאלמנה — אם יש לה זרע, נפסלה. אם אין לה זרע, חוזרת לבית אביה. וכן בת ישראל שנשאת לכהן, אוכלת בתרומה, שנאמר... נתאלמנה — אם יש לזרע אוכלת בתרומה בשביל זרעה. אם אין לה זרע, אינה אוכלת, אפילו יש לה עובר, שנאמר ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו — ופירשו בפ' הערל (צ"ל: אלמנה. סו, א) 'שאינו ילוד אינו מאכיל'. הרי למדנו מן התורה שהאלמנה הולכת אחר זרעה בין זכר בין נקבה. מדברי חז"ל — ...'. (תשב"ץ ח"ג קעט)

*

כי תהיה לאיש זר (עם הכולל) בגימטריא: מכיון שנבעלה לפסול לה פסלה'. (גליונות קהלות יעקב)

דף טט

'אמר רבי יוחנן מצרי שני ואדומי שני איכא ביניהו... ורבי יוסי סבר ככהן גדול, מה כהן גדול שזרעו פסול ופוסל אף כל שזרעו פסול פוסל, לאפוקי מצרי שני דאין זרעו פסול... לאפוקי עמוני